

JAPANS STILLING VED INNGANGEN TIL 70-ÅRENE

av

HENRY HENNE

Det tales nå for tiden meget om det japanske mirakel og den japanske utfordring. Det kan kanskje være på sin plass å minne om at Japan flere ganger i løpet av de siste par mannsaldrer har vært i sentrum for verdens interesse, om enn av forskjellige grunner. Iallfall tre ganger før i vårt århundre har dette landet tiltrukket seg verdens oppmerksomhet i en slik grad at det har hevet seg over det dagsaktuelle.

Med ett slag fremsto Japan på verdens arena i 1905 som en fullt utviklet imperialistisk stormakt da det hadde beseiret Tsar-Russland og dermed hadde eliminert en av sine viktigste rivaler i maktkampen om de politisk og økonomisk underutviklede områder i Øst-Asia. Bare en mannsalder var gått siden landet var kommet ut av sin selvvalgte isolasjon og hadde påbegynt den moderniseringsprosess som hadde skapt den industrielle og økonomiske basis for militarismens seier. De vestlige stormakter, som i tidens stil var overbevist om Vestens rasemessige og tekniske overlegenhet, hadde her fått en disippel som gjorde sine læremestrerangen stridig. Her sto man overfor et oppsiktsvekkende unntak fra regelen.

Men hendingene i 1905 hadde i virkeligheten en langt mer vidtrekkende betydning enn man den gang var oppmerksom på. I dag kan vi se det i historisk perspektiv. Japans eksempel i 1905 ble signalet til en nasjonal oppvåkning over hele Øst- og Sydøst-Asia. Over alt, på Filippinene, i Vietnam, i Korea, og sist men ikke minst i Kina, begynte patrioter å sysle med tanker om frigjøring fra kolonimaktene. Alle frigjøringsbevegelsene i disse land kan spore sin inspirasjon og sin historie tilbake til dette Japans store seiersår, 1905. Forsåvidt ble Japans militarisme den katalysator

som utløste den asiatiske nasjonalisme som etter 1945 har endret det politiske bilde i den del av verden. Japanerne, som selv var helt klar over den verdenshistoriske betydning av seieren over Tsar-Russland i og for seg, ante likevel ikke rekkevidden av de resultater deres militærpolitikk skulle få i våre dager.

Neste gang Japan vakte internasjonal sensasjon var da det ved slutten av første verdenskrig, etter å ha besatt de gamle tyske områder på østkysten av Kina, gjorde krav på permanent å få inntre i den gamle kolonimakts posisjoner. Reaksjonen i Kina var voldsom. Mer enn noe annet medvirket vel dette til å ryste Kina ut av dets letargiske treghet. De begivenheter som fulgte i Kina, gikk gradvis over i den lange borgerkrig som med enkelte pauser varte til 1950 og som til slutt brakte Mao Tse-tung til makten. Uten Japans aggresjon den gang og senere i 1930-årene, er det ikke usannsynlig at Kinas nyere historie hadde fått et ganske annet forløp.

Navnene Pearl Harbor og Hiroshima er begge, hver på sin måte, symbolske for Japans tredje sensasjonelle intreden på verdensarenaen. De står som minnesmerker over en epoke da en allianse mellom fanatisk nasjonalisme, et sentralisert byråkrati, regjeringskontrollert storkapital og en ytterliggående militarisme satte det svake, men lovende politiske demokrati ut av spillet og skaffet seg totalitær kontroll. Hertil kom dyptgående virkninger av tradisjonelle autoritære mønstre i tenkemåte og beslutningsprosesser. Den fullkomne politistat tok over, og alle ressurser, intellektuelle, tekniske og økonomiske, kunne settes inn i et konsentrert og vel planlagt fremstøt for å skape et helt nytt Øst-Asia, under mottoet av å bygge opp en østasiatisk velstands- og sikkerhetszone under japansk lederskap. At landets basis av råstoffressurser derved kunne økes enormt, at dets industri ville kunne få nesten ubegrensede nye markeder, at den forventede gunstige handelsbalanse ville tilføre landet uanede kapitalmengder, og sist, men ikke minst, at befolkningstrykket kunne minskes ved organisert kolonisering i de nyvundne områder, alt dette sto som mektige impulser. Dette var, kort sagt, som politikerne den gang så det, den eneste vei til den stormaktsposisjon de ønsket for Japan.

Dette land, som så lenge hadde gått i lære hos Kina, og som mente det hadde lært alt det kunne lære fra den kant, hadde i løpet av noen menneskealdre vendt seg fra sine gamle læremestere, for med like glupende appetitt å absorbere de nye lærdommer fra samtidens vestlige stormakter. Nå aktet de å bruke Vestens metoder mot Vesten.

Mindre sensasjonspreget, men til gjengjeld langt mer betydningsfullt på lang sikt er det når Japan nå for fjerde gang i vårt århundre forbauser verden. Som en komet er Japans industri skutt opp i de senere år. I verdi passerte det japanske nasjonalprodukt Storbritannias for tre år siden. I forfjor var turen kommet til Frankrike, og ifjor gikk det forbi Tyskland. Med et nasjonalprodukt på ikke mindre enn nesten 1400 milliarder kroner er det japanske nå det tredje største i verden, og vokser med uforminsket fart. Bare USA og Sovjet går foran. Det vil si at Japan i dag er verdens neststørste ikke-sosialistiske industrimakt. De mest optimistiske mener at Japan i de kommende ti år kanskje vil komme på høyde med Sovjets nasjonalprodukt, som i dag ligger på et nivå mellom to og tre ganger så høyt som Japans, og at man mot slutten av århundret kanskje kan gjøre seg håp om å ta igjen USA, som i dag er den ledende med hele vel 6300 milliarder, men som har en langt langsommere vekst. Dette er svimlende tall, og selv om det tør være tvilsomt om det er realistisk å regne med en så sterk ubrutt vekst i fremtiden, er det ingen overdrivelse å si at det japanske mirakel i denne henseende er uten sidestykke. En økonomisk og industriell stormakt skulle Japan altså bli, men med helt andre midler og på andre premisser enn førkrigstidens militærpolitikere hadde kunnet forutse.

Om vi ser bort fra kommunistlandene, er Japan det eneste utviklede industriland utenfor det vesteuropeisk-nordamerikanske industrikompleks. Derav følger dets særstilling i Asia. Man kan si om Japan at selv om det ligger i Asia, er det et slags Vesten i Østen. De land som er dets største avtakere av høyt utviklede industriprodukter, ligger langt borte. Det samme kan sies om dets forsyningsbaser. Japans industrielle og økonomiske overvekt skaper problemer overfor dets naboer i Asia, og det er ikke lett for

japanerne å bli akseptert som virkelige asiater. Det spesielle forhold til USA gjør også at de i Asia undertiden blir sett på som representanter for ikke-asiatiske interesser, og skaper en frykt for å bli dominert av fremmed storkapital. En viss kjølig avstand, til dels preget av mistanken om en ny slags japansk imperialism, har derfor gjort seg gjeldende. Her spiller psykologiske faktorer inn, sammen med ubehagelige historiske minner. Likevel trenger jo nettopp disse land en rekke japanske produkter. Av en samlet eksport på vel 110 milliarder kroner i 1969 gikk ca. 32 milliarder — nesten en tredjedel — til landene i den tidligere «felles velstandssone», dvs. landene fra Burma til Korea. For importens vedkommende finner vi at 16 milliarder av en samlet import på vel 105 milliarder i 1967 kom fra de samme områder. I Thailand, Vietnam, Indonesia og på Taiwan ser man over alt japanske biler, motorsykler, transistorradioer og kameraer. På Taiwan har japanske bilfabrikker egne samlefabrikker, og bilene har egne typebetegnelser. I Hong Kong er flere av de store kjøpesentra japansk-eide, og på Taiwan legger ungdommen seg etter å lære japansk. Fra japansk side er meget gjort for å skape et nytt japansk «image» i de asiatiske land. Store hjelpeprogrammer og kreditter, særlig til Filippinene og Indonesia, har fra 1955 av supplert de omfattende erstatninger som ble ydet etter krigen, og normale handelsforbindelser har etter hvert utviklet seg med disse land. Studenter fra en rekke asiatiske land er kommet til Japan for å få sin utdanning der. Bortimot 1400 millioner kroner er fra japansk side pumpet inn i den asiatiske utviklingsbank etter 1966. En egen eksport-og-import-bank har ivaretatt finansieringen av handelen med land i Asia. Et spesielt problem har vært Korea, hvor Japan som kolonimakt mildt sagt var ytterst lite velsett, og hvor bitterheten i årevis etter krigen hindret en politisk tilnærming. De to naboland, som tross sine mange likheter er så forskjellige, savnet nesten enhver offisiell kontakt, og koreanere i Japan, hvorav mange var brakt dit mer eller mindre som tvangsarbeidere under krigen, hadde vanskeligheter med å få sin utdanning og å slå seg igjennom. Den endelige normalisering av de diplomatiske forbindelser i november 1965, etterfulgt av en be-

tydelig handel, sammen med japanske erstatninger og tilbakeføringen av bortrøvede kunstsatter, var en stor reell og psykologisk seier, selv om forholdet ble komplisert på grunn av at Korea er delt.

Men Japans største utenrikspolitiske dilemma, nemlig forholdet til Kina, er ennå uløst. De psykologiske faktorer må antas å spille en rolle for Kina på samme måte som de særlig tidligere gjorde på koreansk side. I Japan er en stor respekt, man kunne nesten si ærefrykt, for alt kinesisk fra gammel tid meget utbredt. Blant de konservativt innstilte politikere er denne respekt til dels blandet med frykten for de politiske konsekvenser av alt for livlige forbindelser. En sterk fraksjon blant japanske kommunister var lenge Kina-orientert, og blant studenter, intellektuelle og i noen grad blant industriarbeidere i byene har det vært mange som sympatiserte med marxistiske tanker og har arbeidet for å endre maktstrukturen i Japan. I FN, hvor Japan er medlem siden 1956, har Japan sluttet seg til de land som har stemt for å betrakte spørsmålet om Kinas inntreden som «viktig», og ved de endelige voteringer har Japan ikke stemt for en slik inntreden. Japans tredje største parti, Komeito («renslighets-partiet»), som er det største ikke-sosialistiske opposisjonsparti (47 plasser i Underhuset) og dertil Japans raskest voksende parti (5,38 % av stemmene ved valgene i 1967, 10,91 % i 1969), går inn for anerkjennelse av Kina og kinesisk inntreden i FN. Diplomatisk anerkjennelse av Kina er imidlertid ikke kommet alvorlig på tale. Men dette har ikke hindret en ganske utstrakt handel mellom de to land. I 1967 eksporterte Japan til Kina for vel 2 milliarder kroner (mot ca. 2,3 milliarder til Taiwan) og importerte for bortimot 1,9 milliarder kroner (sammenliknet med bare ca. 0,95 milliarder fra Taiwan). Denne handel er imidlertid ikke gått gjennom offisielle kanaler — det kinesiske krav om diplomatisk anerkjennelse står her som en avgjørende hindring — men en rekke halvoffisielle delegasjoner av forretningsfolk og politikere har besøkt Peking, og siden 1962 har handelen foregått ifølge avtaler sluttet på denne måte. Det kinesiske marked har alltid hatt — og har fremdeles — en stor tiltrekning for japanske forretningsfolk. Men et utpreget kapitalis-

tisk land som Japan finner sine viktigste og største kunder blant andre fremskredne kapitalistiske land. De fleste produkter som Japan trenger og som Kina kan skaffe, kan også skaffes annensteds fra, og de eksisterende handelskanaler gjør det kanskje også lettere for Japan å skaffe seg dem annensteds fra, i sær fordi japanske eksportinteresser tilsier nødvendigheten av å importere råstoffer fra land det allerede eksporterer til og dessuten er interessert i å øke eksporten til.

Med Sovjet har Japan utstrakte forbindelser, både på det diplomatiske og det handelsmessige plan. Statistisk sett er tallene ikke imponerende i helhetsbildet (bare ca. 1 milliard kroners eksport; Hong Kong alene tar det dobbelte; importen beløp seg i samme år, 1967, til vel 3 milliarder kroner, det vil si ikke mer enn importen fra Malaysia og Indonesia sammenlagt). USA avtok i 1967 alene for noe over 21 milliarder kroner eller 29 % av hele eksportverdien, og importen derfra beløp seg til nesten 23 milliarder kroner, 28 % av totalen. Men Sovjet har lagt for dagen en sterk interesse for å få Japan med på å bygge ut kommunikasjoner og industri i Sibir; de russiske krav om langsiktige kreditter har resultert i japansk tilbakeholdenhet. Billig olje, som Japan er interessert i, kan Sovjet ikke levere i de mengder og på de betingelser som Japan anser som akseptable. Japan har derfor sikret seg oljeleveranser fra Den persiske bukt, noe norsk shipping som kjent har store fordeler av.

Det er sagt om Japan at det er et rikt land (i den forstand tallene som er nevnt foran, ytrykker rikdom), men ikke noe rikt folk. Lønninger og forbruk kan ikke sies å stå i forhold til det store nasjonalprodukt, iallfall om man bruker andre avanserte industriland som sammenlikningsgrunnlag. Japanske lønnstakeres gjennomsnittsinntekt lå i 1969 på omtrent 64 000 yen pr. måned (bonus er da tatt med), det svarer til noe under 1300 kroner. Det vil si at Japan ligger som nr. 16 eller 17 på verdensskalaen. Den øker imidlertid raskt, og den fordel Japan har hatt av billig arbeidskraft, vil gradvis utjevnes. En særstilling blant de industrialiserte nasjoner har Japan ved at forbruksandelen av nasjonalproduktet ligger så lavt som 52 %, mens den i vestlige nasjoner på

høyt teknologisk nivå ligger oppimot 70 %. Investeringsnivået ligger til gjengjeld så høyt som nesten 33 %, høyere enn for noe annet industriland.

Men levevilkårene i Japan er ikke de beste. Veier og kloakker mangler meget på å tilfredsstille nåtidens krav. Offentlige transportmidler finnes overalt, men er stort sett overbelastet og ubekvemme. Mulighetene for rekreasjon er begrensede, lekeplasser for barn er få, trafikkulykkenes antall ligger foruroligende høyt. I sykehusstellet er det store mangler, selv om antallet hospitalsenger i forhold til folketallet er det samme som i f. eks. USA, og antallet leger pr. befolkningsenhet er omtrent det samme som i Finland. Kaloriinntaket pr. individ lå i 1966 på gjennomsnittlig 2184 pr. dag, sammenliknet med 3300 i Danmark og 3200 i Jugoslavia. Hele 90 prosent av kaloriene er av vegetabilsk opprinnelse, sammenliknet med ca. 65 prosent i f. eks. Sveits. Japanerne spiser mindre kjøtt enn noen annen nasjon, men fisk er en viktig bestanddel av dietten. Trangboddhet, dårlig oppvarmede hus, og luft- og vannforurensning vanskeliggjør individuell utfoldelse og et menneskevennlig miljø.

Den spesielle japanske formel for modernisering, som gjennom hundre år har vist sin effektivitet, nemlig en kombinasjon av Vestens metoder i teknologi, undervisning og administrasjon på den ene side og tradisjonell konfuciansk etikk og moral på den annen, har etter krigen begynt å vise tegn på svikt. Den gamle paternalisme mellom arbeidsgiver og arbeidstaker lever riktignok videre — arbeidstakeren ser stort sett ennå på sitt forhold til arbeidsgiveren som livsvarig, og arbeidsgiveren sier ikke opp arbeidere som en almen regel — og nye velferdstiltak supplerer de gamle innarbeidede. De gamle statusforhold overlever i etablerte personlige forhold, og absorberer med forbausende evne nykommerne. En annen refleks av de gamle nøysomhets- og lydighetsidealer ligger det nær å se i det usedvanlig høye sparenivå i den japanske befolkning. Men på mange måter begynner de unge å bryte med det gamle mønster, som i sitt utspring og i sin stil er føydalt. I sin søken etter nye etiske standarder er store deler av ungdommen i villrede, og i denne situasjon øver en opprørsideo-

logi som marxismen en viss tiltrekning. Inspirert av en filosofisk idealisme, og næret av en omfattende lesning — bøker og magasiner publiseres i kjempeopplag, og dagspressen inntar gjerne radikale standpunkter — gir den seg uttrykk i voldsomt opprør, kanskje særlig blant studenter, mot det etablerte samfunn, mot aksepterte konvensjoner, mot tradisjonelle institusjoner. For så vidt kan en utlending kjenne seg igjen. Men graden av voldsomhet i opprøret og de til dels ytterliggående militante metoder kan gjøre en iakttaker betenkt.

Religionene har stort sett tapt sitt tak på folket. Den økende moralfilosofiske tomhet innad har sitt motstykke utad i den vidtgående utenrikspolitiske anonymitet som setter Japan i en særstilling blant verdens industrigiganter. En egentlig stillingtagen til utenrikspolitiske problemer, et markert japansk ansikt overfor brennende konfliktsituasjoner, et klart standpunkt til grunnleggende spørsmål i verdenspolitikken, savnes i etterkrigsidens Japan, og hos dets talsmenn i internasjonale forsamlinger. Bortsett fra generelle erklæringer om troen på mellomfolkelig fred og forståelse på grunnlag av forhandlinger, og bortsett fra en almen avstandtagen fra anvendelsen av krig eller andre maktmidler for å løse internasjonale stridsspørsmål, finner man hos Japans talsmenn lite av konstruktive tanker, og enda mindre av aktiv handling. Japans stemme er ikke blant de fremtredende.

I denne sammenheng må man se tesen om nødvendigheten av å holde handel atskilt fra politikk, noe som statsminister Sato ofte fremhever, og som er blitt noe av et grunndrag i Japans holdning utad. Om dette fortolkes slik at politikk reduseres til et minimum og handel fremmes til et maksimum, kan man skimte en formel som under ordinære forhold kan tjene fortsatt økonomisk ekspansjon både innad og utad. Den forutsetter høykonjunktur i verdenshandelen og opprettholdelsen av terrorbalansen. Men den viker tilbake for å se i øynene muligheten av en verdensomfattende konflikt hvor Japans egen eksistens kan stå på spill.

Et høydepunkt av utenrikspolitisk engasjement i Japan hittil betegner året 1960. I det år skulle den gjensidige støtte- og sikkerhetspakt med USA, som var blitt undertegnet to år etter freds-

slutningen i 1952, revideres og eventuelt fornyes, etter japansk ønske. Formålet med pakten var å bistå hinannen i forsvaret mot kommunismen. USA påtok seg på sin side å levere militær assistanse i form av utstyr og tjenester, og Japan skulle til gjengjeld bidra til «utvikling og opprettholdelse av sin og den frie verdens defensive styrke». Allerede ved fredsslutningen hadde USA fått rett til å holde styrker på baser i Japan. Heftige demonstrasjoner våren 1960 søkte å hindre nasjonalforsamlingen i å ratifisere den reviderte pakt, men tross sterk motstand fra opposisjonspartiernes side innen nasjonalforsamlingen, en motstand som sett med utenlandske øyne til dels tok uverdige former, tvang majoriteten, ledet av statsminister Kishi, vedtaket igjennom. Ifølge den reviderte pakt skulle det komme til konsultasjoner mellom de to regjeringer i tilfelle «det skulle bli foretatt større endringer i plasseringen av amerikanske styrker i Japan, (eller) større endringer i deres utrustning eller deres bruk av tjenester og områder som utgangspunkt for militære operasjoner og krigføring». Denne passus siktet først og fremst til en eventuell bruk av japansk territorium som basis for kjernefysiske våpen under en mulig konflikt mellom USA og en tredje makt, og en derav følgende komplikasjon i form av represalier mot disse baser. I et slikt tilfelle kunne Japan bli krigsskueplass, en mulighet som ikke bare venstreradikale og pasifistiske kretser, men et overveiende flertall innen den japanske almenhet naturlig måtte ta avstand fra. Paktens ordlyd stipulerte videre at pakten skulle gjelde i 10 år og deretter automatisk fornyes dersom den ikke ble oppsagt av en av de kontraherende parter. 1970 er derfor, teoretisk sett, en korsvei.

Valgene i desember 1969 har imidlertid på en avgjørende måte styrket statsminister Sato og hans liberaldemokratiske parti. Av 486 plasser i Underhuset sikret partiet seg 288 — en fremgang på 16 mandater — mens sosialistene var blitt redusert fra 134 til 90. Riktignok var valgdeltakelsen lav — valgene fant sted midt under den japanske *Kirisumasu* (Christmas), som helt overdøvet valgkampen med sin frenetiske kommersielle larm, og man skal ikke overse det lite publiserte, men interessante faktum at det liberaldemokratiske partis andel av stemmetallet *sank* fra 48,8 %

til 47,6 %. Sosialistenes andel gikk imidlertid langt sterkere ned, fra 27,89 % til 21,44 %.

Like før valget, i november 1969, hadde statsminister Sato i forhandlinger med president Nixon i Washington fått utvirket at Okinawa, som siden 1945 hadde vært administrert av USA, skulle tilbakeleveres til Japan i 1972. Okinawa, som var blitt okkupert etter heftige kamper mot slutten av krigen og deretter omgjort til en viktig militærbase, med stasjonering av kjernefysiske våpen, under den kalde krigs epoke, er etnisk og språklig-kulturelt en del av Japan, og gjenforeningen med Japan hadde lenge vært en merkesak for opinionen i alle lag av befolkningen. Selv om vel ikke alle japanere føler seg sikre på at tilbakeleveringen vil finne sted helt etter forutsetningene — det vil si at kjernefysiske våpen blir permanent fjernet fra øya, som altså om to år blir japansk territorium og dermed kommer inn under sikkerhetspaktens bestemmelser — tolkes tydeligvis Satos forhandlingsresultat i Washington som en seier for Satos linje for nærværende. På bakgrunn av dette ser det derfor ut til at fornyelsen av sikkerhetspakten sommeren 1970 ikke vil by på så store vanskeligheter som det kunne synes tidligere på høsten ifjor.

Debatten om Okinawa i Japan har atter minnet om det ubehagelige faktum at landets forsvar og sikkerhet ivaretas av en fremmed makt. At Japan således ikke er herre over sin egen skjebne i en krisesituasjon, selv om det teoretisk har gjenvunnet sin fulle suverenitet, er et dilemma som dette dynamiske og merkelige folk ennå ikke har funnet noen vei ut av.